

“INSON KAPITALI” TUSHUNCHASIGA DOIR
TADQIQOTLAR TAHLILI: MUAMMO VA YECHIMLAR

*Saidkulov Nuriddin Akramkulovich, Guliston davlat pedagogika
instituti dotsenti*

ANALYSIS OF RESEARCH ON THE CONCEPT OF
“HUMAN CAPITAL”: PROBLEMS AND
SOLUTIONS

*Saidkulov Nuriddin Akramkulovich, Associate Professor of
Gulistan State Pedagogical Institute*

АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО ПОНЯТИЮ
“ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ”: ПРОБЛЕМЫ И
РЕШЕНИЯ

*Саидкулов Нуриддин Акрамкулович, доцент Гулистанского
государственного педагогического института*

Annotatsiya: Ushbu maqolada “inson kapitali” tushunchasiga doir ayrim mulohazalar haqida so‘z boradi. Bundan tashqari maqola “Inson kim?”, “Insonning hayotdagi maqsadi nima?”, “Inson kapitalini rivojlantirish uchun qanday jihatlarga e’tibor qilish kerak?” – degan savollarning javoblari hamda “inson kapitali” tushunchasiga doir so‘rovnoma natijalari va tahlillariga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: inson, kapital, inson kapitali, intellektual, intellektual kapital, A.Smit, A.Marshall.

Abstract: This article deals with some considerations on the concept of “human capital”. In addition, the article “Who is a person?”, “What is the purpose of a person in life?”, “What aspects should be considered for the development of human capital?” - the answers to the questions and the results and analysis of the survey on the concept of “human capital”.

Key words: human, capital, human capital, intellectual, intellectual capital, A. Smith, A. Marshall.

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые соображения по поводу понятия «человеческий капитал». Кроме того, даётся ответы на вопросы «Кто такой человек?», «Каково предназначение человека в жизни?», «Какие аспекты следует учитывать для развития человеческого капитала?» - и приведены результаты и анализ опроса по понятию «человеческий капитал».

Ключевые слова: человек, капитал, человеческий капитал, интеллектуальный, интеллектуальный капитал, А. Смит, А. Маршалл.

<https://orcid.org/0009-0002-7400-7451>

e-mail:
nuriddinsaidkulov89@gmail.com

KIRISH. Mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida inson kapitalining roli uzoq vaqtlardan buyon muhokama qilib kelinayotgan bahsli masalalardan biridir. So‘nggi yillarda dunyoda inson kapitalini rivojlantirishga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Inson kapitali tadqiqining asosiy jihati shundaki, ijtimoiy munosabatlar, individual xususiyatlar, iqtisodiy faoliyat va inson farovonligiga qay darajada xizmat qilishini tushunishdan iboratdir. Inson kapitalining jamiyat farovonligidagi ahamiyatini tahlil va tadqiq etishdan avval, “inson”, “kapital”, “intellektual kapital” hamda “inson kapitali” tushunchalari va ularning mazmun-mohiyati, kelib chiqishi, namoyon bo‘lish shakllari va xususiyatlarini to‘liq o‘rganib chiqish lozimdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Jamiyat ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy hayotida inson kapitalining roli bilan bog‘liq holda qo‘yilgan mazkur tadqiqot mavzusini o‘rganishda, avvalo, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va falsafiy fanlarning mumtoz namoyandalari asarlariga murojaat qilish lozim. Shuningdek, O‘zbekistonda ijtimoiy va dunyoviy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati va barqaror taraqqiyot jarayonida inson kapitalining o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning[1], shuningdek, Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning[2] asarlarida O‘zbekistonning barqaror va izchil taraqqiyotiga qaratilgan konseptual g‘oyalari muhim manba hisoblanadi. Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Yusuf Xos Hojib, Ibn Sino, Nizomulmuluk, Amir Temur asarlarida[3] ham davlat va jamiyat ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy barqarorligini ta‘minlashga doir fikrlar keltirilgan.

Maqolada tarixiylik, mantiqiylik, so‘rov anketa, analiz, sintez, ekspert so‘rovi, qiyosiy va empirik tahlil, deduktiv va induktiv kuzatish usullari hamda tizimli yondashuvlardan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Avvalo, “Inson kim?”, “Insonning hayotdagi maqsadi nima?”, “Inson faoliyatining asosi nima?”, “Inson hayotida moddiylik birlamchimi, ma‘naviylikmi?”, “Inson o‘zi uchun yashash kerakmi, jamiyat uchunmi?”, “Inson hayotida oila va jamiyatning ro‘li qanday?”, “Inson individual hodisami, ijtimoiymi?” – degan savollarga javob topish muhim ahamiyatga ega.

Dahaqiqat, inson bir butun tabiatning ajralmas qismi bo‘lib, bioijtimoiy mavjudot hisoblanadi. U o‘zining mavjudligini, qobiliyat va imkoniyatlarini shu moddiy borliqning shakllari bo‘lgan tabiat va jamiyat bilan uzviy aloqada bo‘libgina namoyon eta oladi.

Tabiat inson mavjud bo‘lishining faqatgina tabiiy-biologik shart-sharoitlarini yaratib beradi. Shuning bilan birga, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat shunday tuzilganki, bizni o‘rab turgan olamda yuz beradigan ko‘pgina hodisalar va ularning xususiyatlari inson mavjudligiga imkon yaratib, unga ijobiy ta‘sir ko‘rsatsa, tabiatning ba‘zi hodisalari inson hayotiga, uning mavjudligiga tahdid soladi.

Tabiat va inson munosabatidagi bu qarama-qarshilik, inson ongining taraqqiy etishiga, ya‘ni tabiiy qonuniyatlarni o‘rganish va kashf etish orqali unda atrof-muhit bilan faol munosabatga kirishish, shaxsiy orzu-umidlarini amalga oshirish, ya‘ni faoliyat yuritish imkoniyatini yaratadi. Birgalikda yashash zaruriyati insonlar jamiyatini barpo qilib, shu jamiyat insonlarning o‘z qobiliyati va ijodiy imkoniyatini amalga oshirish, faoliyat yuritishining yagona makoniga aylandi.

Xo‘sh, inson faoliyatining asosini nima tashkil etadi? Insonning boshqa biologik mavjudotlardan farqli alohida xususiyati shundaki, u o‘z hayoti va faoliyatini muayyan bir maqsad va manfaatlarga intilib amalga oshiradi. Bu ongli faoliyatning asosini esa moddiy farovonlik va ma‘naviy-ruhiy barkamollikka erishish tashkil etadi. Darhaqiqat, inson hayotda farovon yashashi yoki umuman yashab qolishi uchun albatta ijtimoiy munosabatga kirishishi shart bo‘ladi. O‘zaro hamkorlikda yashagan jamiyat insonlarigina muammolariga yechim topib farovon yashashi, qiyinchiliklarni birgalikda bartaraf etishlari mumkin.

“Inson kapitali” nima? Inson kapitali (inglizcha “human capital”) zamonaviy fan, falsafa, siyosat va iqtisodiyotning asosiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. “Inson ong va aqlga ega bo‘lgan ijtimoiy mavjudot hisoblanadi. Uning mohiyati yaxlit bir butunlik sifatida inson, shaxs, individ, individuallik tushunchalari orqali ifodalanadi. Falsafa insonni olamning tarkibiy qismi sifatida o‘rganadi”[4].

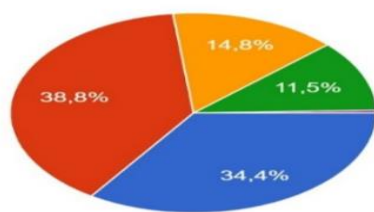
Dunyoda barqarorlikni ta‘minlashda inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha qator, jumladan,

quyidagi ustuvor yoʻnalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda: inson kapitali, ijtimoiy kapital va intellektual kapital tushunchalarining genezisi, zamonaviy harakat mexanizmi, siyosiy maqsadlari, ijtimoiy va xalqaro munosabatlarga taʼsiri, ularni taʼminlash va rivojlantirishga doir rivojlangan davlatlar tajribasi, ularning namoyon boʻlishi, u bilan bogʻliq maʼnaviy, gʻoyaviy-mafkuraviy muammolar genezisi va klassifikatsiyasi ochib berilmoqda. Inson kapitalini maʼnaviy negizi sifatida demokratik qadriyatlar va insonparvarlik gʻoyalarini ijtimoiy hayotimizga keng tatbiq etishni takomillashtirish borasida, jumladan, quyidagi: mamlakat taraqqiyotining hozirgi bosqichi nafaqat inson kapitalini rivojlantirishni taʼminlaydigan, balki fuqarolarning oʻzlari uchun haqiqiy imkoniyat yaratadigan eng muhim ijtimoiy va siyosiy institutlar sifatida fuqarolik jamiyati va huquqiy-ijtimoiy davlatni shakllantirish muammosi; globallashtirish sharoitida demokratiya va inson kapitalini oʻrganishning konseptual asoslarini ishlab chiqish zarurligi toʻgʻrisida savol tugʻilishi inson kapitalini oʻrganishda fanlararo yondashuvning shakllanishiga va ushbu sohadagi ilmiy bilimlarning integratsiallasuvi; inson kapitali va uning shakllanishi toʻgʻrisidagi nazariylarning bugungi kundagi ahamiyati bilan bogʻliq ilmiy muammolar ustuvor yoʻnalish hisoblanadi.

1-rasm

1 079

“Inson kapitali” haqida maʼlumotga egamisiz?

- Eshitganman, lekin maʼnosini bilmayman
- Eshitganman, maʼnosini tushunaman
- Eshitmaganman
- Aniq javob bera olmayman

Ushbu soʻrovnoma “Inson kapitali haqida maʼlumotga egamisiz?” degan savolga respondentlarning 38,8%i “eshitganman, maʼnosini tushunaman”, 34,9% “eshitganman, lekin maʼnosini bilmayman” deb javob berishgan boʻlsa, 14,8%

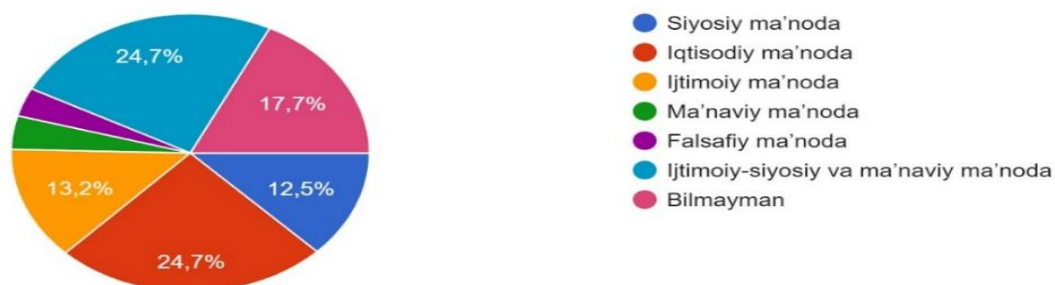
Shu oʻrinda, tadqiqot davomida oʻtkazilgan “Jamiyat barqarorligini taʼminlashda inson kapitalining oʻrni” mavzusidagi sotsiologik soʻrov natijalariga eʼtibor qaratsak. Ushbu sotsiologik soʻrovnoma turli yosh va turli kasbdagi respondentlar oʻrtasida onlayn shaklda oʻtkazilgan boʻlib, jami 1079 respondent ishtirok etgan. Tadqiqotning demografik boʻlimida ishtirok etgan respondentlarning 34,6 foizi erkak va 65,4 foizi ayollardan iborat. Mavzuning xususiyatidan kelib chiqqan holda turli millat vakillari tanlanib, bunga koʻra, soʻrovnoma ishtirok etgan respondentlarning 92,4 foizi oʻzbek, 4,1 foizi tojik, 1,7 foizi qirgʻiz, 0,9 foizi qozoq, 0,5 foizi qoraqalpoq, 0,2 foizi turkman va 0,3 foizi boshqa millatlarga mansub vakillar qatnashishgan. Respondentlarning 58 %ini 14-20 yoshlilar, 28,6%ini 20-30 yoshlilar, 6,9%ini 30-40 yoshlilar, 3,8%ini 40-50 yoshlilar shuningdek, 2,7%ini 50 va undan yuqori yoshlilar tashkil etgan.

Respondentlarning ichida oʻqituvchilar 8,6%, ishchilar 4,5%, tadbirkorlar 1,3%, shifokorlar 1,6%, davlat xizmatchilari 1,4%, olimlar 0,9%, ziyolilar 0,8%, injenerlar 0,3%, talabalar 74,9% hamda 5,7% respondent boshqa sohalarda faoliyat olib borishi haqida maʼlumot bergan.

respondent “eshitmagan”ligini, 11,5% respondent “aniq javob bera olmas”ligini belgilashgan. Javoblardan koʻrish mumkinki, aksariyat respondentlar inson kapitali tushunchasi haqida umumiy maʼlumotga ega.

“Inson kapitali” tushunchasi qanday ma’noda ishlatiladi?

1 079

Bizning tadqiqot doirasida o'tkazgan so'rovnomamizda “Inson kapitali” tushunchasi qanday ma'noda ishlatiladi?” degan savolga respondentlarning 24,7%i “Ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy ma'noda”, 3,3% “falsafiy ma'noda”, 3,9% “ma'naviy ma'noda”, 13,2% “Ijtimoiy ma'noda” deb javob berishgan bo'lsa, 24,7% respondent “iqtisodiy ma'noda”, 12,5% respondent “siyosiy ma'noda”, 17,7% respondent “bilmayman”ni belgilashgan. Ushbu berilgan javoblardan ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hamda iqtisodiy ma'nolarda ishlatiladi degan javoblarni belgilaganlar foizi yuqori ko'rsatkichga ega bo'lib, jamiyatning faqat ziyoli qatlami, jumladan, siyosatchilar, iqtisodchilar, faylasuf-olimlar ichida ushbu tushunchani bilish darajasi yuqori ekanini ko'rish mumkin.

Inson intellektual salohiyati va ijodiy qobiliyatning ahamiyatini ilmiy nuqtayi nazardan yoritib bergan va inson kapitali konsepsiyasining shakllanishiga poydevor qo'ygan olim A.Smit hisoblanadi. Uning qarashlarida ishlab chiqarishning natijaviy maqsadi va jamiyat ijtimoiy boyligining bir qismi bo'lgan inson, asosiy figura sifatida maydongachiqadi[5]. XIX asr oxiriga kelib yana bir iqtisodiy sohaning yirik vakili A.Marshall ham o'z nazariyalarini ilgari surdi. “Moddiy boylklarni ishlab chiqarish – bu faqatgina inson hayotini ta'minlash, uning ehtiyojlarini qondirish va jismoniy, aqliy, ma'naviy imkoniyatlarini o'stirish uchundir. Ammo, insonning o'zi ushbu boylkni ishlab chiqarishning asosiy vositasi, pirovard maqsadi hamdir”[6].

Inson yashayotgan jamiyat qanchalik erkin va farovon bo'lsa, uning hayotiy maqsadlariga erishish, manfaatlarini amalga oshirish imkoniyatlari ham shunchalik yuqori bo'ladi. Shu bois, insoniyat tarixiy taraqqiyotining uzoq davri mobaynidagi maqsadli faoliyati natijasida o'z ongi va tafakkuri imkoniyatlarini yuksaltirib, so'nggi o'n yilliklarda koinotni o'zlashtirish, sun'iy intellektni yaratish, biotibbiyot va axborot texnologiyalari sohalarida yuksak natijalarga erishib kelmoqda.

XULOSA. Jahonda inson kapitali aholining barcha qatlamlari manfaatlarini ko'zlab iqtisodiy o'sishning harakatlantiruvchi kuchlaridan biri sifatida qaraladi. Hisob-kitoblarga ko'ra, davlat uchun inson kapitaliga investitsiyalar qilishi kelajakda katta daromadga aylanadi: bolalar uchun sarflangan har bir million kamida bir necha million bo'lib qaytadi. Inson kapitali jismoniy kapitalga qaraganda tezroq o'sib bormoqda.

Inson kapitali rivojlangan davlatlar boshqa davlatlarga nisbatan juda ko'p afzalliklarga ega. Yuqori sifat deganda davlatda aholining yuksak intellektual darajasi va yuqori kasbiy kadrlar salohiyati mavjudligi, bu esa davlat iqtisodiy tizimining jahon bozorida raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qilishini nazarda tutadi. Bilvosita zamonaviy globallashuv davrida davlatning iqtisodiy o'sishi inson kapitali hajmi va sifati bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy Taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1 -jild. –T.: O'zbekiston, 2017. – B. 592;

Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2- jild. –T.: O‘zbekiston, 2018. – B. 508; Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild. –T.: O‘zbekiston, 2019. – B. 400; Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild. –T.: O‘zbekiston, 2020. – B. 456; Yangi O‘zbekiston strategiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2021. –B. 464.

2. Karimov I.A. Asarlar to‘plami, 1-24 jildlar. - Toshkent: O‘zbekiston, 1996-2015.

3. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. T.1. – Toshkent. Fan, 1968; Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. 1993; Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. –Toshkent: Fan, 1971; Ibn Sino. (Avitsenna). Избранные философские

произведения. – Москва, 1980; Nizomulmulk. Siyosatnoma yoki Siyar ul-mulk. – Toshkent: Adolat, 1997; Amir Temur. Temur tuzuklari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011. – B.184.

4. Қосимов Ф.С. Янгиланаётган Ўзбекистонда инсон капиталини ривожлантиришнинг ижтимоий-фалсафий асослари; фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. –Самарқанд: – 2022.

5. Веряскина В. Динамика развития человеческого потенциала и приоритеты высшего образования. Высшее образование в России. – Москва, 2005. – № 2 .

6. Marshall A. Principles of Economics. – London, 1983. – P. 482.

